

Bewust gebruik van psychofarmaca in de ouderen- en gehandicaptenzorg

Beter af met minder

Bewust gebruik psychofarmaca

Dit document hoort bij het landelijke programma 'Beter af met minder' – bewust gebruik psychofarmaca. Het belangrijkste doel van het programma is te komen tot het verminderen van oneigenlijk psychofarmacagebruik in de ouderenzorg en de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Zorgorganisaties gaan zelfstandig of met begeleiding van Vilans aan de slag met het programma. Dit document is een hulpmiddel voor de projectleider en het verbeterteam van de organisaties die (grotendeels) zelfstandig aan de slag gaan.

Het document is gebaseerd op het draaiboek dat we gebruikt hebben bij de pilots in 2015 rond het thema 'terugdringen van het oneigenlijk gebruik van psychofarmaca'. Vier organisaties zijn toen met het draaiboek grotendeels zelfstandig aan de slag gegaan. Het document bevat tips en hulpmiddelen om het verbetertraject in goede banen te leiden. Daarnaast kunnen zorgprofessionals gebruik maken van een toolkit voor de gehandicaptenzorg of toolkit voor de ouderenzorg. De toolkit bevat hulpmiddelen voor zorgprofessionals om bewuster om te gaan met het gebruik van psychofarmaca.

Het document bestaat uit vier stappen:

1. **VOORBEREIDING**
2. **START**
3. **AAN DE SLAG**
4. **AFRONDING**

Vilans kan u van meer informatie of voorbeelden voorzien als daar behoefte aan is. Voor vragen naar aanleiding van dit document of over het programma kunt u contact opnemen via psychofarmaca@vilans.nl.

1

2

3

4

VOORBEREIDING

PROJECTSTRUCTUUR INRICHTEN

REIKWIJDTE EN
RANDVOORWAARDEN BEPALEN

0-METING

START

STARTBIJEEENKOMST ORGANISEREN

COMMUNICATIE

CLIËNTENPARTICIPATIE

ANALYSE VERBETERPUNTEN
PSYCHOFARMAGEBRUIK

AAN DE SLAG

VISIE ONTWIKKELEN
EN UITDRAGEN

BEWUSTWORDING CREËREN

KENNIS VERGROTEN

KLEIN BEGINNEN

ZORGEN VOOR EEN
BLIJVENDE VERANDERING

VOORTGANGSMETINGEN
PLANNEN

GEMOTIVEERDE
MEDEWERKERS

AFRONDING

EEN GOEDE AFRONDING

TERUG

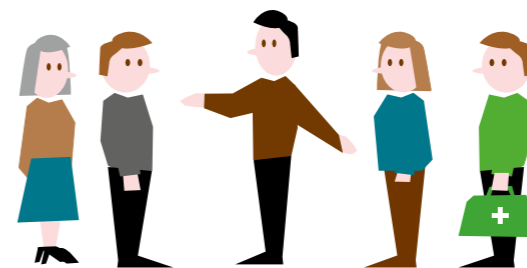

VERDER

Belangrijk bij de voorbereiding voor je van start kan:

- PROJECTSTRUCTUUR INRICHTEN
- REIKWIJDTE EN RANDVOORWAARDEN BEPALEN
- 0-METING

PROJECTSTRUCTUUR INRICHTEN

TIPS

- Benoem een projectleider. Hij of zij is het boegbeeld van het verbetertraject. De projectleider is de stimulator, coördinator en bewaker van de voortgang. Hij of zij is verantwoordelijk voor de resultaten, stuurt het verbeterteam aan, bespreekt de voortgang met de opdrachtgever en zorgt voor tijdige metingen. We verwachten dat dit gemiddeld 8 uur per week kost.
- Zorg voor een multidisciplinair verbeterteam. Zoek een aantal enthousiaste 'kartrekkers' die gedurende het traject draagvlak kunnen creëren. Hoe het team er precies uitziet, wisselt per organisatie. In ieder geval zitten daarin: een cliënt(vertegenwoordiger), een arts, een gedragsdeskundige, een uitvoerend medewerker, een manager en iemand die verantwoordelijk is voor het leren in de organisatie.
- Leden van het verbeterteam moeten gefaciliteerd worden om hun werkzaamheden voor het team te kunnen doen. Denk hierbij aan de volgende werkzaamheden: het bijwonen van overleggen, extra werkzaamheden op de werkvloer en het informeren van cliënten en familie. Dit kan bijvoorbeeld door: vrijstelling van bepaalde taken, het declareren van extra uren, waarneming of een financiële beloning. Maak als projectleider goede afspraken hierover met het team en de bestuurder/opdrachtgever.
- Maak een overzicht van het verbeterteam met een verdeling van rollen, taken en verantwoordelijkheden. Gebruik hier bijvoorbeeld een organogram voor. Zorg voor voldoende diversiteit binnen het team.
- Maak met het verbeterteam een projectplanning en zorg dat de planning gemonitord en tijdig bijgesteld wordt.

REIKWIJDTE EN RANDVOORWAARDEN BEPALEN

TIPS

- Bepaal voorafgaand aan het traject de reikwijdte en de randvoorwaarden. Benoem met het verbeterteam wat wel en wat niet binnen het traject aan bod komt. En welke teams/locaties meedoen met het traject. Stem de randvoorwaarden en eisen af met alle betrokkenen.
- Bepaal met elkaar wat het beoogde eindresultaat is van het traject. Wat hebben jullie als verbeterteam bereikt als het traject is afgelopen?
- Als u meedoet aan het project 'Beter af met minder – bewust gebruik psychofarmaca', controleer dan of voldaan wordt aan de voorwaarden die Vilans stelt aan de deelnemende organisaties. Deze voorwaarden zijn gebaseerd op ervaringen uit de pilots en eerdere verbetertrajecten. Op die manier is de kans het grootst dat het traject slaagt binnen de organisatie. De voorwaarden worden met u gedeeld zodra uw organisatie meedoet met het programma.

0-METING

TIPS

- Het traject start met een 0-meting. Daarin meet u hoeveel psychofarmaca er op dat moment gebruikt wordt door cliënten. Doe dit op basis van de gegevens van de arts of lijst van de apotheker. Wanneer u deelneemt aan het project krijgt u de benodigde documenten toegestuurd van de betrokken onderzoeker.

TOOLS

- Instructie aanleveren data voor verpleeghuizen en databestand worden met u gedeeld bij deelname aan het project.

Aandachtspunten voor een goede start:

- **STARTBIJEENKOMST ORGANISEREN**
- **COMMUNICATIE**
- **CLIËNTENPARTICIPATIE**
- **ANALYSE VERBETERPUNTEN PSYCHOFARMACAGEBRUIK**

STARTBIJEENKOMST ORGANISEREN

TIPS

→ De startbijeenkomst is bedoeld voor iedereen die betrokken wordt bij het terugdringen van oneigenlijk psychofarmacagebruik, waaronder cliënten en familie. De bedoeling is om het project gezamenlijk 'af te trappen'. Een sterke gezamenlijke start versterkt de betrokkenheid en creëert draagvlak. Bovendien biedt het de gelegenheid om medewerkers te enthousiasmeren, voor te lichten en samen een eindbeeld te creëren.

CLIËNTENPARTICIPATIE

TIPS

→ Bepaal met het verbeterteam en samen met cliënten en verwanten op welke manier deze meedenken en -doen. Vraag wat zij belangrijk vinden en waar hun vragen en behoeften zitten. Cliënten en verwanten kunnen ook deel uitmaken van het verbeterteam.

COMMUNICATIE

TIPS

→ Goede communicatie is belangrijk. Dit kan bijvoorbeeld door het inzetten van een nieuwsbrief, een film, blogs of vlogs. Betrek hier een communicatiemedewerker bij en maak samen een communicatieplan. Benadruk vooral het nut en de noodzaak van het onderwerp en breng dat over op alle lagen van de organisatie, de cliënten en hun mantelzorgers.

TOOLS

→ [Handreiking cliëntenparticipatie bij verbeteren](#)

ANALYSE VERBETERPUNTEN PSYCHOFARMACAGEBRUIK

TIPS

→ Maak gebruik van de Analyse verbeterpunten psychofarmacagebruik om het proces van het voorschrijven en gebruik van psychofarmaca in kaart te brengen. Hiermee krijgt u inzicht of het gebruik van psychofarmaca (zoals antipsychotica en antidepressiva) volgens de bestaande richtlijnen verloopt en waar verbeterdoelen liggen. In deze lijst zijn de zorgvuldigheidseisen uit het stappenplan van het wetsvoorstel Zorg en dwang verwerkt. De vragenlijst behelst de volgende onderwerpen: Communicatie, Preventief beleid, Deskundigheid, Zorg als proces, Randvoorwaarden en Verantwoording. De antwoorden kunt u gebruiken bij het formuleren en uitwerken van de doelstellingen.

TOOLS

→ [Analyse verbeterpunten psychofarmacagebruik en spreadsheet Analyse verbeterpunten.](#)

Aandachtspunten om met succes te werken aan het terugdringen van oneigenlijk psychofarmacagebruik:

- VISIE ONTWIKKELEN EN UITDRAGEN
- BEWUSTWORDING CREËREN
- KENNIS VERGROTEN
- KLEIN BEGINNEN
- ZORG VOOR EEN BLIJVENDE VERANDERING
- VOORTGANGSMETINGEN PLANNEN
- GEMOTIVEERDE MEDEWERKERS

VISIE ONTWIKKELEN EN UITDRAGEN

TIPS

→ Zorg voor een duidelijke visie op het gebruik en terugdringen van vrijheid beperkende maatregelen in het algemeen en gebruik van psychofarmaca in het bijzonder. Belangrijke vragen zijn daarbij: Welke opvattingen hebben we over het eigenlijk dan wel oneigenlijk gebruik van psychofarmaca? Wat zijn onze lange termijn doelen? Hoe betrekken we cliënten en verwanten? Het streven moet helder en motiverend zijn. Belangrijk is ook dat iedereen in de organisatie bekend is met de visie en er ook naar handelt, zowel de bestuurder en de manager als de zorgmedewerkers en vrijwilligers.

TOOLS

→ Handreiking bestuurders: in deze korte handreiking staat waarom het terugdringen van oneigenlijk gebruik van psychofarmaca belangrijk is.

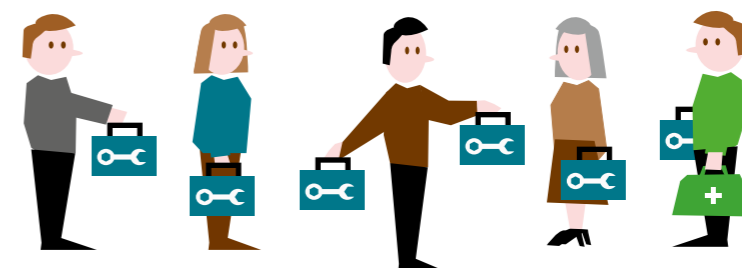
→ In voor beter, leven in vrijheid: in deze eindpublicatie van het project staat de onderbouwing van het belang van een doorleefde visie.

BEWUSTWORDING CREËREN

TIPS

→ Creëer bewustwording bij zorgprofessional en cliënt (vertegenwoordigers). Om een verbetertraject te laten slagen is het noodzakelijk dat medewerkers het nut van het traject en onderwerp inzien. Iedereen moet zich realiseren dat oneigenlijk

gebruik van psychofarmaca ongewenst is en een vorm van vrijheidsbeperking is. De bewustwording is gericht op de potentiële gevaren van langdurig gebruik en de impact van de maatregelen op de cliënt.

TOOLS

→ Folders voor medewerkers, mantelzorgers en cliënten: zie de toolkit op de kennispleinen.

KENNIS VERGROTEN

TIPS

→ Zorg dat medewerkers en familie voldoende kennis hebben over het onderwerp psychofarmaca en omgaan met probleemgedrag. Zorg dat medewerkers weten wat psychofarmaca zijn en wat de (negatieve) effecten zijn op de cliënt en zijn omgeving. Belangrijk is ook dat medewerkers op de hoogte zijn van alternatieven voor het gebruik van psychofarmaca bij probleemgedrag. Die basiskennis is nodig om het nut van het traject duidelijk te maken. Dat vergroot de inzet.

TOOLS

→ Diverse trainingen en scholing in de toolkit op de kennispleinen.

KLEIN BEGINNEN

TIPS

→ Werk in kleine stapjes naar het ambitieuze einddoel: bewust gebruik van psychofarmaca. Begin klein en start bijvoorbeeld met één team. De tussenstappen helpen om (kleine) veranderingen uit te proberen, te ontdekken of het een verbetering is en om ervan te leren. De inbreng van alle betrokkenen (cliënt, verwanten en zorgprofessionals) is nodig om passende alternatieven te vinden. Wanneer de ingezette methode werkt, rol de methode dan uit naar meerdere teams.

TOOLS

→ Verandermethode ‘de kunst van het klein maken’: een methode om een complex probleem aan te pakken: met behulp van kleine tussenstappen wordt de stip op de horizon bereikt.

ZORGEN VOOR BLIJVENDE VERANDERING

TIPS

→ Er bestaan verschillende **verandertools** die kunnen helpen om gedrag en handelen blijvend te veranderen en continu te blijven leren. Bepaal zelf hoe uw organisatie hier vorm aan geeft binnen dit project. Sluit zoveel mogelijk aan bij de zorgmedewerkers, door gebruik te maken van herkenbare voorbeelden. Het gebruik van beelden, foto's, tekeningen, filmpjes etcetera helpt daarbij.

TOOLS

→ Organiseer per multidisciplinair team een aantal **werkbijeenkomsten**. Betrek hier meerdere disciplines bij en zorg voor heldere afspraken.

→ **Coaching / intervisie**. Laat medewerkers een aantal intervisiegroepjes samenstellen. Van belang is dat er een veilige sfeer heerst in het groepje en dat er iemand is die de bijeenkomsten organiseert. Laat de groepjes de rolverdeling en keuze voor onderwerpen zoveel mogelijk zelf bepalen.

→ Gebruik **protocollen en richtlijnen** voor het omgaan met probleemgedrag en het voorschrijfbeleid voor psychofarmaca. Zie de toolkit op de kennispleinen.

- Zorg voor inzicht in de behaalde resultaten. Dit kan door de tussentijdse metingen nauwkeurig vast te leggen en te communiceren binnen het team of binnen de organisatie.
- Blijf continu verbeteren. Voor meer informatie over continu verbeteren en de PDSA (plan-do-study-act) cyclus zie de [webinar](#) of kijk op [Zorg voor beter](#).

VOORTGANGSMETINGEN PLANNEN

TIPS

→ Leg per team of afdeling vast hoe vaak en wanneer er **tussentijdse metingen** plaatsvinden van het gebruik van psychofarmaca. Een voortgangsmeting is een belangrijk onderdeel om te zien wat de resultaten zijn, welke successen zijn behaald en of bijstelling van het projectplan nodig is.

GEMOTIVEERDE MEDEWERKERS

TIPS

→ Vier met elkaar de **successen**. Blijf mensen stimuleren om initiatief te nemen in het verminderen van het oneigenlijk gebruik van psychofarmaca. Stel daarbij de vraag: welk gedrag willen we zien van medewerkers? Benoem en stimuleer gewenst gedrag en beloon het met (kleine) presentjes. Dat vergroot de kans op herhaling.

→ **Faciliteer de juiste randvoorwaarden** voor het gewenste gedrag. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het belonen van medewerkers wanneer zij zitting nemen in het verbeterteam. Het management heeft hierin een belangrijke rol. Zorg er dus voor dat zij betrokken worden bij de aanpak van het traject.

Bekijk de toolkits met hulpmiddelen voor zorgprofessionals om bewuster om te gaan met psychofarmaca op:

- www.zorgvoorbeter.nl/psychofarmaca
- www.kennispleingehandicaptensector.nl/psychofarmaca

Heel belangrijk voor een verbetertraject:

→ **EEN GOEDE AFRONDING**

EEN GOEDE AFRONDING

TIPS

- Doe een eindmeting. Een verbetertraject heeft een kop en een staart. Meet het totale gebruik van psychofarmaca aan het eind van traject en zet de vragenlijst Analyse verbeterpunten psychofarmaca gebruik opnieuw uit.
- Bepaal vervolgstappen. Bekijk samen de resultaten en bepaal de vervolgstappen die nodig zijn voor de borging.
- Evalueer het traject met alle betrokkenen. Wat zijn de geleerde lessen? Wat ging goed, wat zou je een volgende keer anders doen? Zijn er werkende principes te formuleren die bij een nieuw verbetertraject van belang kunnen zijn? Leg de evaluatie vast.

TOOLS

- [Analyse verbeterpunten psychofarmacagebruik en spreadsheet Analyse verbeterpunten](#)
- De instructie voor het aanleveren van data en het bijbehorende databestand worden met u gedeeld bij deelname aan het project.

